

דף שבועי

פרשת בלק, תשפ"ד, מספר 1578

מה בין בלק ובלעם לבין משה? דניאל שמואלי

לְעִשׂוֹת קִטְנָה או גְדוּלָה" (שם כב:יח). למרות זאת הוא מתרצה לשוב אל ה' כדי לשמוע מה יוסיף לדבר איתו. בהתנבאות השנייה ה' אומר לו: "אם לקרא לך באו האַנְשִׁים קוֹם לך אִתָּם" (כב:כ). ואכן, הפעם, לאחר שְׁקִיבֵל רשות מאת ה', הוא הולך.

אלא שכאן חלה תפנית. אומנם מצד אחד ה' התייר לו ללכת, אלא שמייד בהליכתו נאמר: "ויחר אף אֶל־הַיָּם כִּי הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתְּצֵב מִלֶּאֶךְ ה' בְּדֶרֶךְ לְשָׁטוֹן לֹ" (שם כב:כב). וההמשך ידוע; המלאך עוצר את האתון, בלעם אינו מבין את התנהגות האתון ומכה אותה, ואז מתחולל נס כשהאתון פותחת את פיה ומדברת, ומייד ה' מגלה את עיני בלעם והוא רואה את מה שהאתון ראתה והוא לא ראה; את מלאך ה' עומד כשחרב בידו. גם באירוע זה גילה בלעם דבקות בכבוד ה': "ויקד וישתחו לאֶפְיֹ" (כב:לא). ובהמשך, ועל אף שמבחינתו לא עשה מעשה רע ולא המרה את פי ה', הוא מיהר להביע חרטה באומרו למלאך ה': "חֲטָאתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נֹצֵב לְקִרְאתִי בְּדֶרֶךְ וְעַתָּה אִם רַע בְּעֵינֶיךָ אֲשׁוּבָה לִי" (כב:לד). מלאך ה' הורה לו להמשיך בדרכו וציווה אותו לומר את דבר ה' אשר ישים בפיו. בלעם המשיך בדרכו, ובהגיעו למחוז חפצו סיפר לבלק את סיבת התעכבותו בדרך: "הִנֵּה בָאתִי אֵלֶיךָ עִתָּה הַיְכֹל אוכל דָּבָר מֵאוֹמָה, הַדְּבַר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֶל־הַיָּם בְּפִי אֶתוֹ אֲדַבֵּר" (כב:לח). לפני שברך את העם ע"פ דבר ה', בנה בלעם שבעה מזבחות והקריב לה' שבעה פרים ושבעה אילים.

נשאלת השאלה, מה לא היה כראוי בהתנהגותו של בלעם, מדוע ננזף בדרכו על אף שהקפיד שלא להמרות את פי ה', ואף קיבל את ברכתו של ה' לצאת לדרך? למה מייד בצאתו מסופר "ויחר אף אֶל־הַיָּם כִּי הוֹלֵךְ הוּא", ומה גרם לחז"ל לראות בו את אבי אבות נביאי הטומאה והרשע?

הנצי"ב³ מפרש כי הקב"ה כעס על בלעם משום שבלעם הלך לדעתו ולרצונו ולא על מנת למלא את ציווי ה'. בלעם צווה: "קום לך אִתָּם" אך לא "עמם", ואילו בלעם הלך עימם. הנצי"ב עומד על ההבדל בין המילה "את" לעומת המילה "עם" ואומר: "דעם - משמע יותר השתוות מלשון את". המילה "עם" משמעה הליכה מתוך הזדהות עם האחר שאיתו הולכים, זו הליכה מתוך אחדות, מתוך אינטרס משותף, בעוד שהמילה "את" או "איתם" משמעה ללכת לצידו של האחר, מבלי להזדהות עם דרכו. זו הליכה חיצינית כבן לוויה. בלעם צווה ללכת "אתם", כלומר ללוותם ולקיים את ציוויו של הבורא, אך הוא סטה מהציווי והלך "עמם" מתוך התכחשות לשליחותו והזדהות עם השולח.

רש"י מדקדק בצפונות ליבו ובכוונותיו של בלעם כדי לעמוד על הגנאי שבו, ובונה את אישיותו נדבך על גבי נדבך. בתחילה רש"י מוצא בו את חטא הגאווה;

בלק בן ציפור היה איש רוח גדול, בעל יכולות מוכחות לעשות קסמים באמצעות ציפור, להתוודע אל מציאות אחרות, להשפיע על המציאות ולשנותה. ספר הזוהר מתאר כך את עבודתו הזרה של בלק:

לקח ציפור, כשכש לה בעשב והפריחה האוויר, עשה מעשה ולחש לחשים, והציפור היתה באה ועשב בפיה ומצפצפת לפניו. הכניסה בכלוב והיה מקטיר לפניו קטורת והיא גילתה לו כמה דברים..... וכל אותם המשתמשים ויודעים להשתמש בציפור, לא ידעו כשפים כמו שידע בלק. וכל חכמה שידע, ע"י הציפור ידע. וכך היה עושה: השתחוה לפניו והקטיר קטורת, כסה ראשו והשתחוה ודיבר.

בלעם היה אף הוא, על פי המדרש, דמות רוחנית גדולה וידועה ביותר, פילוסוף בעל שם עולמי המוכר ביכולתו ובכוחותיו להשפיע על המציאות, להתוודע אל עולמות גבוהים ורוחניים מהעולם הזה, ולגלות עתידות. הוא היה יודע לזהות את מידת הדין ואת מידת הרחמים שבהנהגת הבורא, ולכוון את דבריו לאותה המידה. כשהיה מזהה את מידת הדין היה מקלל ומייחס לעצמו את התוצאות ולהפך. כוחו היה כה רב עד שהמדרש² רואה בו דמות שוות ערך במעמדו למשה רבנו, אבל תוך שימוש בכוחות הטומאה.

השוואת פשט הכתוב למדרשי חז"ל מעלה שחז"ל החמירו עם בלעם והאדירו את רשעותו, בעוד שעל פי הכתוב, בלעם מצטייר כמי שסר למרותו של ה', מכיר בו, יודע את גדולתו ואת כוחו וכמי שאינו מעז להמרות את פיו.

כבר בתחילת הפרשה, במפגש הראשון על שליחי בלק, הוא אינו ממחר לקלל את עם ישראל, אלא מבקש מהם ללון בלילה כדי להשיב להם את אשר ידבר אליו ה'. אומנם רש"י רואה בצורך להתנבא בלילה פחיתות בכח ההתנבאות, ובפירושו לפסוק ח' הוא מפרש: "אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה, וכן לכל נביאי אומות העולם", אך עדיין מדובר בהתנבאות מתוך כפיפות לדבר ה'.

בהתנבאות הראשונה בלעם מספר לה' את מטרת בואם של שליחי בלק, וה' מורה לו שלא ללכת עימם. הוא משיב לשליחים: "לִכְנֹ אֶל אֶרְצְכֶם כִּי מֵאֵן ה' לְתִתִּי לְהֵלֶךְ עִמָּכֶם" (במ' כב:יג). בתגובה בלק מגביר את פיתוייו ואת לחצו על בלעם, ומציע לו כסף רב: "כִּי כֶבֶד אֶכְבְּדְךָ מֵאֵד וְכָל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אַעֲשֶׂה וְלֹכֶה נָא קִבֵּה לִי אֶת הָעָם הַזֶּה" (שם כב:יז), אך בלעם עומד בסירובו ומבטא דבקות בה' באומרו: "אִם יִתֵּן לִי בַלֵּק מֵלֵא בִיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לְעֵבֵר אֶת פִּי ה' אֶל־הָי"י

* ער"ד דניאל שמואלי, פתח תקווה, מחבר הספר: "דבר קטן בגדול, הגות ומחשבה בפרשת השבוע".
1 תרגומו של בעל הסולם מהמקור הארמי, פרשתנו דף קפד עמוד ב.
2 ספרי שני ועוד.

נראה לרחוק וסופו גלוי. הדרך העקמומית מסתירה ומצפינה בנפתוליה הפתעות וסכנות, וגם אם ירחיק לכת, יכול להיות שאתון או חמור שאין בהם כל תבונה ודעת יקומו עליו, לעכבו ולהכשילו. מכשולי הדרך העקומה גם אם במבט ראשון נראים תמימים, שאינם מאיימים וניתנים לשליטה, אפשר שיקומו על בעליהם וכשילום. וכך הוא בפרשתנו; בלעם הלך בדרך עקמומית, ובאה אתונו, שאותה הנהיג ועליה רכב, והכשילה אותו בדרכו. אותה אתון, שאין בה דעת ועושה את רצון בעליה, לא נחזתה בבחינת סכנה ואיום לדרכו שנראתה בטוחה. והנה, ובאופן בלתי צפוי קמה עליו והכשילה אותו בדרכו. ללמדך כי כוחותיו של בן אנוש, יהיו גדולים ככל שיהיו, ויהיה הוא גדול ככל שיהיה, אפשר שעם כל חוכמתו וגדולתו, ברצונו של הקב"ה לא יראה בחוכמתו מה שאתון ב"חוכמתה" תראה, וראיית האתון תהיה כשלוננו.

ומה היא הדרך הטובה בה צריך האדם לילך? הדרך הטובה היא הארת דרכו של הבורא בעולם. ומה נעשה עם דרכי הגויים שאינם הולכים בדרך ה'?" על כך נאמר "חוכמה בגויים תאמין". הראי"ה קוק⁶ ראה בלימוד תחומי חיים אחרים ערך וחובה ולא רק היתר:

הנה כל החוכמות, אף שאינן עיקריות מכל מקום ראוי לישראל ובפרט לחכמי התורה שידעו אותן, שעל ידי זה מתקדש שם שמים, ויוכלו להגיע על ידי זה לתכלית שפיזור הקב"ה בעולם את ישראל כדי להוסיף עליהם גרים ולפרסם ייחודו בעולם... והנה אם היו ישראל יודעים ומבינים בכל חכמה ומדע היו החכמות עצמן מתעלות, שכל אחת הייתה סיבה להגיע לקדושה ומעלה עליונה.

ואולי זהו המסר העיקרי מהפרשה. ככל שנאמר כי נמצא שאין הבדל בין משה לבין בלעם ביכולת הרוחנית של כל אחד מהם, ואם בלעם יכול להתנבא בדרגות רוחניות כמו משה, אז בכל זאת מה ההבדל? ההבדל בינינו לבין הגויים אינו רק ביכולת הרוחנית, אלא בשימוש שאנו עושים בזכות הבחירה. וזהו ההבדל העמוק בין משה לבין בלעם. שניהם היו בעלי יכולת רוחנית גבוהה ביותר, אלא שכל אחד מהם עשה שימוש אחר בזכות הבחירה. העובדה שמי שהוא מצליח להתנבא ולהגיע לדרגות גבוהות ביותר אינה מצביעה על כך שהוא קרוב לדרך ה'. זה אינו המבחן מבחן ההתקרבות לה' הוא השימוש הנכון בזכות הבחירה.

כלומר, הפרשה אינה מחדשת לנו את העובדה שקיימים כוחות רוחניים גבוהים כמו של משה גם בקרב הגויים. היא גם אינה מחדשת שנברא רע בעולם המצוי בשליטתו של ה', אלא שעל אף היכולת להגיע למדרגות רוחניות גבוהות ויכולת התנבאות, אין הדבר מקרב את הגדול ברוחניות אל ה'. המבחן הוא בשימוש בכוחות אלה ובבחירה הנכונה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

במפגש הראשון בלעם אומר לשליחי בלק ללון בלילה עד שיתנבא בלילה "כאשר ידבר ה' אלי". רש"י מפרש על אתר: "אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם, אלך עמכם, שמה אין כבודו לתתי להלוך אלא עם שרים גדולים מכם". בהמשך הוא מוצא בו רשעות ואינטרס אישי בפנייה אל ה'. מצד אחד בלעם פונה אל ה', אך מצד שני הוא מנסה להטות את דעת ה' לכיוון הרצוי לו להרע עם עם ה'. כאשר ה' שואל אותו לפרש התנבאותו הוא מספר על פניית בלק ועל השליחות שנתבקש לעשות: "אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו". רש"י מפרש "גרשתיו" – מן העולם, ובלק לא אמר אלא אגרשהו מן הארץ". כלומר, בלעם מנצל את השליחות ומשנה מדברי בלק ע"י שמוסיף ומבקש תוצאת השמד כללית של העם.

בהמשך, כאשר ה' התיר לו ללכת, נאמר: "אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם", ורש"י מסביר את המילים "לקרא לך" כמבטאות אינטרס אישי בשליחות: "אם הקריאה שלך וסבור אתה ליטול עליה שכר – קום לך אתם". כלומר שהמניע שלו היה שכר ורצון אישי לקבל, יותר מאשר לנהוג בתמימות ע"פ הפנייה אל ה' ועשיית דברו.

לאחר שהתיר לו ה' ללכת, הוא הסכים, והכתוב מתאר: "ויחבש את אתונו". רש"י לומד שוב על שנאתו ומניעיו האישיים של בלעם מכך שהזדרז בעצמו לחבוש את אתונו, כפי שאברהם הזדרז לחבוש את האתון בדרכו לעקדת יצחק, ומפרש: "מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה שחבש הוא בעצמו".

בהמשך הכתוב מספר: "ויחר אף א-לוהים כי הולך הוא". רש"י שם את הדגש על הוספת המילה "הוא", ולומד מכך כי בלעם זיהה שהדבר שאליו הוא מתכוון בשליחותו נמצא רע בעיני ה', ולפיכך נתאוה לדבר. "ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך", שאלמלא כן מדוע היה צריך את המילה "הוא"? משמעות הכתוב לא הייתה נפגמת אם היה כתוב "כי הולך", וכי לא ידוע שמדובר בהליכתו של בלעם שצריך להוסיף את המילה "הוא"? המילה "הוא" מסמנת הליכה אישית, על בסיס מניע ואינטרס אישי בהליכה, ומכאן הפסול שבה, שבעטיה נאמר "ויחר אף א-להים". מכאן, שלמרות שכביכול בלעם נועץ בה', היה זה מתוך אינטרס אישי וכוונה פנימית להרע עם העם, בעוד ה' רצה להיטיב עימו.

ולבסוף, במפגש עם המלאך אמר בלעם: "אם רע בעיניך אשובה לך" (כב:לד). רש"י אומר, שבאמירה זו היה משום קנטור – "להתריס נגד המקום". שכן, כיצד באמת ניתן לחשוב שהמלאך ישנה מדברו של ה' שאמר ללכת? "הוא בעצמו צווי ללכת, ואתה מלאך מבטל את דבריו".

ולבסוף אמר לו המלאך: "לך עם האנשים". ורש"י סיכם: "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו". לאדם יש את האפשרות לבחור, ומשהוא בוחר מסייעים בידו לילך באותה הדרך. רש"י אומר על הפסוק במשלי ג:לד: "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן", כי אם האדם בא להתחבר ללצים הוא יליץ – "אין מעכבין בידו".⁴

הרמב"ם⁵ מלמדנו שהרשות נתונה לכל אדם; "אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק, הרשות בידו. ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו". אך גם זאת לא באופן מוחלט, שכן בסופו של דבר כל המציאות כפופה להשגחה: "הכול צפוי והרשות נתונה", במובן זה שלאדם אומנם יכולת הכרעה, אך בחירתו מצויה בתוך נתיב מושגח ומוגדר מראש וכפוף למרות הבורא, כפי שבחירתו של בלעם הייתה תחת השגחת הבורא, ונמצא כי קללתו הפכה לברכה. בתוך הנתיב אפשר ללכת בדרך הישר או העקומה, וההבדל גדול. דרך הישר ברורה, קצרה וחזויה מראש. אין בה הפתעות כי היא ישרה, והישר

4 מכות י ע"ב.
5 הלכות תשובה פרק ה.